

277
ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ δ. Φ.
Έρευνητής Κέντρου Λαογραφίας
Ακαδημίας Αθηνών

Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΙΖΥΗΝΟΥ*

Στόν καθηγητή Δ.Σ. ΛΟΥΚΑΤΟ
τιμητική προσφορά

Διαλέξεις, τηλεοπτικές εκπομπές, άρθρα σέ εφημερίδες, αφιερώματα σέ περιοδικά καί άλλες έκδηλώσεις στή διάρκεια τοῦ χρόνου πού σέ λίγες μέρες μᾶς αφήνει, τοῦ αφιερωμένου στή μνήμη τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ, δείχνουν πόσο επίκαιρος εἶναι ὁ Θρακιώτης δημιουργός καί πόση ἀλήθεια ἀποπνέει τό ἔργο του.

Ἰδιαιτέρα τονίσθηκε ἡ προσφορά του ὡς διηγηματογράφου - δίκαια βέβαια, ἀφοῦ ὁ Βιζυηνός, χωρίς ἀνάλογη παρὰδοση πίσω του, ἔβαλε βάσεις γιά τή δημιουργία νεοελληνικῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας. Στέκεται στήν πρώτη γραμμή μιᾶς πεζογραφικῆς γενιᾶς πού ἔσπασε τούς δεσμούς μέ τό παλιό ἱστορικό μυθιστόρημα καί δημιούργησε μέ μιᾶ ἀπλή καθημερινή, ἐλληνική προπάντων, θεματογραφία τό ἠθογραφικό καί ψυχογραφικό διήγημα.

Πρώτη ὕλη γιά τό ἔργο του στάθηκε ἡ γεμάτη ἀπρόοπτες ἐξελίξεις καί μεταστροφές τῆς τύχης προσωπική του ζωή, μέ ἥρωες τόν ἑαυτό του καί τά πρόσωπα τοῦ οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος. Στήν ἀφήγησι χρησιμοποιεῖ συνήθως τό πρῶτο πρόσωπο, σκοπός του ὅμως δέν εἶναι νά αὐτοβιογραφηθεῖ καί νά περιγράψει τά ἀτομικά του παθήματα, ἀλλά νά συνθέσει ἔργα ἰκανά νά δώσουν εἰκόνα τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος, ὅπου ὁ μύθος, ἡ πλοκή καί τά πρόσωπα νά κινοῦνται καί νά συμπλέκονται μέ τή δύναμη τοῦ μοιραίου.

Παράλληλα μέ τήν προβολή τοῦ Βιζυηνοῦ ὡς διηγηματογράφου καί ποιητοῦ, στήν ἀνάλυση τοῦ ἔργου του ἐπισημαίνεται ὅτι ἀπό τούς παράγοντες τῆς ἐπιτυχίας του στάθηκαν καί τά στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ

* Ὁμιλία, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στήν αἴθουσα τῆς Θρακικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης τήν 15.12.1996, στό πλαίσιο τῶν ἐκδηλώσεων γιά τά 100 χρόνια ἀπό τό θάνατο τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή τιμήθηκε ὁ ὁμιλητής «γιά τήν ἐπιστημονική του συμβολή στήν ἀνάδειξη καί τήν προβολή τοῦ λαογραφικοῦ πλούτου τῆς Θράκης, καθώς καί γιά τήν προσφορά του στό ἔργο τῆς Ἑστίας».

τῆς ιδιαίτερης πατρίδας του, τὰ ὅποια καταφέρει σ' ἓνα θαυμαστό κρᾶμα νά συνδυάζει μέ τὰ λόγια στοιχεῖα. Τὰ στοιχεῖα αὐτά δημιουργοῦν ἓνα ἠθογραφικό πλαίσιο, δίδοντας στόν συγγραφέα τήν εὐκαιρία νά παρουσιάζει, μαζί μέ τήν κυρίως διήγηση, καί μιὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς καί τῶν χωρικῶν τῆς Θράκης, μέ τίς δοξασίες, τίς προλήψεις, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμά τους.

Στά στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού προβάλλουν στό ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ καί στή λαογραφική προσέγγιση τοῦ ἰδίου, θέλω νά σταθῶ στή σημερινή ἐκδήλωση, χωρίς νά προχωρήσω σέ λεπτομερῆ ἀπογραφή καί καταγραφή τῶν στοιχείων αὐτῶν. Τό ἔργο ἄλλωστε τοῦτο ἔχει ἤδη πραγματοποιήσει ἐκλεκτή Θρακιώτισσα λογία, ἡ ἀείμνηστη Καλλιόπη Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, μέ τή γενικότερη πολιτιστική καί ἐθνική προσφορά στή γενέτειρα γῆ. Μέ τίτλο «Λαογραφικές μαρτυρίες τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ», ἡ Μουσιοπούλου ἔδωσε ἤδη ἀπό τό 1982 κωδικοποιημένα τὰ στοιχεῖα τῆς παράδοσης πού θρῖσκονται στό ποιητικό καί πεζογραφικό ἔργο τοῦ μεγάλου Θρακιώτη. Ἐγώ θά περιορισθῶ σέ στοιχεῖα τοῦ ἔργου του, πού δείχνουν ἐκδηλα τήν ἀξία του ὡς λαογράφου.

* * *

Μέ ἔντονα παιδικά βιώματα ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῆς Βιζύης, περιοχῆς ἀπό τίς πιό παραδοσιακές τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὁ Βιζυηνός εἶχε δημιουργήσει στόν ψυχικό του κόσμο κατάλληλο ὑπόστρωμα, τό ὅποιο διαμορφώθηκε σέ πεποίθηση γιά τήν ἀνεκτίμητη ἀξία τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, ὅταν ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τὰ λογοτεχνικά ρεύματα τῆς Εὐρώπης. Τότε συνειδητοποίησε ὅτι πραγματικός δημιουργός εἶναι ὁ ζωντανός λαός, μέ τό τραγούδι, τίς παραδόσεις, τὰ ἔθιμά του. Πιστεύει ἔτσι στήν ἀναγκαιότητα νά συγκεντρωθεῖ τό ὑλικό αὐτό, νά διασωθοῦν:

*...αἰσθήματα καί ὄνειρα καί πόθοι,
κ' εἰκόνες καί παράδοσες καί μῦθοι.
Ὁ ἥλιος τρώγει τ' ἀνθρώπους σῶμα
κ' ἡ παγωνιά τὰ μέλη τους πληγώνει.
Ἄν μείνουν ἄνδρα, σάν εἶν' ἀκόμα,
θά τ' ἀφανίσουν τὰ ὄρφανά μ' οἱ χρόνοι!*

Εὐκαιρία γιά νά διατυπώσει συγκροτημένη τή σκέψη του γύρω ἀπό τό ὑλικό πού ἐπιζεῖ στό στόμα τοῦ λαοῦ ὡς συνέχεια ἢ ὡς ἀπόηχος ἀρχαίας παράδοσης, τοῦ δόθηκε τό 1885. Τότε τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, σέ προσπάθειά του νά ἐξυψώσει τό ἐθνικό φρόνημα τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, θέλησε νά συγκεντρώσει λαογραφικό ὑλικό, βάσει τοῦ ὁποίου θά συντάσσο-

νταν δημοτικά (δημοτικοφανῆ) τραγούδια καί δημῶδεις διηγήσεις. Ὡς πρόσωπο κατάλληλο νά δώσει τίς ἀπαραίτητες ὁδηγίες, γιά τό σκοπό αὐτόν, θεώρησε τόν Βιζυηνό. Γράφει στήν ἐγκύκλιό του τό Ὑπουργεῖο:

«Εἰς τόν καθηγητήν κύριον Βιζυηνόν, ἐν συνεργασία μετ' ἄλλων εἰδικῶν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λογίων ἀνδρῶν, ἀνεθέσαμεν τήν σύνταξιν δημοτικῶν ᾠμάτων καί κεχωρισμένως αὐτῶν διηγημάτων, εἰλημμένων ἐκ τῆς εἰδικῆς ἱστορίας τῶν ὑπό τόν τουρκικόν ζυγόν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καί ἀναπαριστῶντων τόν ἀνεκαθεν ἑλληνικόν χαρακτήρα τῶν ἐπαρχιῶν τούτων. Ἐκτός τῶν ἄλλων μέτρων, εἰς τήν ἐφαρμογήν τῶν ὁποίων ἀπεφασίσαμεν νά προδῶμεν χάριν ἐνισχύσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος (...), ἐνομίσαμεν ὡς λίαν λυσιτελές καί τοῦτο, διότι διά τῶν τοιούτων δημοτικῶν ᾠμάτων καί τῶν ἱστορικῶν διηγήσεων θέλουσιν ἀναπαρασταθῆναι διά ζωηρῶν εἰκόνων εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἡπείρου, Μακεδονίας καί Θράκης τόσαι ἑλληνικαί παραδόσεις τῆς χώρας, ἣν οἰκοῦσι καί τήν ὁποίαν ξένοι ἐπιδρῶμεῖς διαφιλονεκοῦν, καί νά ἐνισχυθῆναι τό ἐθνικόν φρόνημα παρά τοῖς ἀπλουστέροις».

Ὁ ἴδιος ὁ Βιζυηνός ἔχει δώσει δείγματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ δημιουργίας. Γνωστή εἶναι ἡ παράδοση γιά τά τηγανισμένα ψάρια πού κολυμποῦν στό ἀγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, στό Μπαλουκλί τῆς Πόλης. Τήν παράδοση αὐτή πού τήν ἄκουσε ὅταν πῆγε παιδί στήν Κωνσταντινούπολη, ἀποδίδει ποιητικά:

Σαράντα μέρες πολεμᾶ ὁ Μωχαμέτ νά πάρῃ
 τήν Πόλη τή μεγάλη.
 Σαράντα μέρες ἔκαμεν ὁ γούμενος τό ψάρι
 στά χεῖλη του νά βάλῃ.
 Ἄπ' τές σαράντα κι ὕστερα, πεθύμησε νά φάγῃ
 τηγανισμένο ψάρι.
 Ἄν μᾶς φυλάγ' ἡ Παναγιά, καθὼς μᾶσε φυλάγει,
 τήν Πόλη ποιός θά πάρῃ;
 Ρίχτει τά δίχτυα στό γιало, τρία ψαράκια πιάνει
 –Θεός νά τά βλογήσῃ!–
 Τό λάδι βάλλει στή φωτιά μέσ' στ' ἀργυρό τηγάνι,
 γιά νά τά τηγανίσῃ.
 Τά τηγανίζ' ἀπό τή μιά, καί πάει νά τά γυρίσῃ
 κι ἀπό τό ἄλλο μέρος.
 Ὁ παραγυῖός του διαστικά πετᾶ νά τοῦ μιλήσῃ,
 καί τά ἔχασεν ὁ γέρος!
 – Μὴν τηγανίζῃς, γέροντα, καί μόσχισε τό ψάρι
 στήν Πόλη τή μεγάλη!

Τὴν Πόλη τὴν ἑξακουστή οἱ Τοῦρκοι ἔχουν πάρει,
 μᾶς κόβουν τό κεφάλι!
 – Στὴν Πόλη Τοῦρκοῦ δέν πατοῦν κι Ἄγαρηνοῦ ποδάρια!
 Μέ φαίνεται σάν ψεῦμα!
 Μ' ἂν εἶν' ἀλήθεια τό κακό, νά σηκωθοῦν τά ψάρια
 νά πέσουν μέσ' στό ρεῦμα!
 Ἄκόμ' ὁ λόγος βάσταγε, τά ψάρια ἀπ' τό τηγάνι,
 τή μιὰ μεριά ψημένα,
 πηδήσανε κι ἐπέσανε στῆς λίμνης τῆ λεκάνη,
 γερά, ζωντανεμένα.
 Ἄκόμ' ὡς τώρα πλέουνε, κόκκιν' ἀπό τό μέρος
 ὅπου τά εἶχε ψήσει.
 Φυλάγουν τό Βυζάντιο ν' ἀναστηθῆ κι ὁ γέρος
 νά τ' ἀποτηγανίσῃ!

Ὁ Βιζυηνός, μέ ἐπίγνωση τῆς σοβαρότητας τῆς ἐργασίας τὴν ὁποία ἀναλαμβάνει, στέλνει ἀναφορά στό Ὑπουργεῖο, ὅπου ἐκθέτει τὸν τρόπο συλλογῆς τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ. Ὅπως πιστεύει, κατάλληλοι φορεῖς γιὰ τό σκοπό αὐτόν εἶναι οἱ κατά τόπους προξενικές ἀρχές.

Οἱ ὁδηγίες του εἶναι παρόμοιες μέ αὐτές πού καί σήμερα πρέπει νά ἀκολουθεῖ ἕνας συλλογέας λαογραφικοῦ ὑλικοῦ στὴν ἐπιτόπια ἔρευνά του. Γράφει λοιπόν ὁ Βιζυηνός, καταστρώνοντας εἰδικό γιὰ τὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπό ἐρωτηματολόγιο:

«Ὑπάρχουσιν εἰς τό προξενικόν ἐκάστου διαμέρισμα ὄρη, πηγαί, ρυάκια, ποταμοί, φάραγγες, τοποθεσίαι ἐν γένει, ἢ καί οἷα δήποτε φυσικά πράγματα, ὡς εἶναι οἱ παράδοξοι τό σχῆμα βράχοι, τά φυσικά σπήλαια, τά γηραιά δένδρα κτλ., κτλ., τῶν ὁποίων τά ὀνόματα ἀναφέρει ὁ λαός εἰς τά τραγούδια, εἰς τά παραμύθια ἢ εἰς τὰς παραδόσεις του; Εὐρίσκονται ἀντικείμενα τέχνης οἷα εἰσι τά παλαιά φρούρια, μεγάλοι γέφυροι, ἐρειπωμένα ἐκκλησίαι, ἀρχαῖα ὑδραγωγεῖα, κῶμαι ἐγκαταλελειμμένοι καί ἐπομένως μόνον κατ' ὄνομα σωζόμενοι;

Ποῖα εἶναι τά διάφορα ὀνόματα, τῶν ὅσα ὑπάρχουσιν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων, τά σημερινά; Ἔχουν σχέσιν τινά πρὸς ἱστορικά ὀνόματα; Καί ἂν ἔχωσιν, εἶναι ἡ σχέσις αὕτη συνειδητή εἰς τον λαόν ἢ μέρος τι τουλάχιστον τῶν κατοίκων;».

Συνεχίζοντας δίδει τίς ἀπαραίτητες ὁδηγίες:

«Ὅπου εὐρίσκονται τινά τῶν ἀνωτέρω ἢ ἀνάλογα πρὸς ταῦτα ἀντικείμενα φύσεως ἢ τέχνης, νά ὀρισθῆ ὅπως οὔν ἡ γεωγραφικὴ ἐνός ἐκάστου

θέσις και νά δοθῆ χαρακτηριστική τις αὐτῶν περιγραφή, βραχεῖα, πλὴν ἐκ φύσεως εἰλημμένη, νά ἐκτεθῆ δέ ἀκριβῶς τί ὁ πολὺς λαός πιστεύει, τοῦτο μὲν ὡς πρὸς τὴν γενετικὴν αὐτοῦ ἰστορίαν καὶ ἄς ὑπέστη περιπετείας, ἕως ὅπου καταντήσῃ εἰς τὴν παροῦσαν αὐτοῦ κατάστασιν, τοῦτο δέ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν, ἣν ἔχει πρὸς τὰ μυθολογικά τοῦ λαοῦ πλάσματα: ἐάν δηλαδή κατοικῆται ἢ θαμίζεται ἀπὸ Νεράιδας ἢ Στοιχειά ἢ ψυχὰς τῶν ἄλλοτε οἰκησάντων ἢ κτισάντων αὐτό, καὶ διατί συχνάζεται ἢ κατοικεῖται ὑπὸ τοιούτων ὄντων, καὶ πῶς τὰ ὄντα ταῦτα συμπεριφέρονται πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εὖμενῶς ἢ δυσμενῶς; Μὲ ἄλλας λέξεις, νά ἐκτεθῆ ἡ μυθολογικὴ ἰστορία ἐνός ἐκάστου τῶν ὡς ἀνωτέρω ὑποδηλωθέντων ἀντικειμένων, ἐάν ἔχη τοιαύτην καὶ εἶναι γνωστή, ἄλλως νά σημειωθῆ ὅ,τι δῆποτε φρονεῖ ὁ λαός περὶ αὐτοῦ».

Τελειώνοντας, ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ τῶν συλλογέων, ὅτι:

«Οἷκθεν ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦται τινες πληροφορίαι πρέπει νά ληφθῶσι παρ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων. Διαφέρει ὅμως πολὺ τὸ πῶς πρέπει νά τὰς ζητήσῃ τις. Ἐξ ἰδίας πείρας γνωρίζω ὅτι ὡς πρὸς τοὺς μύθους καὶ τὰς δοξασίας αὐτοῦ ὁ λαός διάκειται τόσον ζηλοτύπως, ὅσον σχεδόν καὶ ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν του. Διὰ τοῦτο, ὁσάκις ἐρωτᾶται περὶ αὐτῶν ἀποτόμως καὶ ἀνευλαδῶς, ὑποπτευόμενος τοὺς ἐρωτῶντας ὡς χλευαστὰς τῶν ὅσα ἐκεῖνος σέβεται, ἢ προσποιεῖται ἄγνοιαν ἢ τροποποιεῖ, καθὼς νομίζει, ἐπὶ τὸ εὐπροσωπότερον, παραμορφῶν τὰ μυθολογούμενα.

Πληροφορίαι λοιπόν οἷαι αἱ ἀνωτέρω δέον νά περισυναχθῶσιν ὑπ' ἀνθρώπων, οἷτινες, ἐκτιμῶντες τὴν ἀληθῆ αὐτῶν σημασίαν, σέβονται μὲν τὰς τῶν πολλῶν ἀδυναμίας, γινώσκουσιν ὅμως τίνι τρόπῳ νά προκαλῶσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἐκθεσιν».

Ἐδῶ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρώτη συστηματικὴ κίνηση γιὰ συγκέντρωση καὶ μελέτη στοιχείων τοῦ κατὰ παράδοσιν πολιτισμοῦ μας παρατηρεῖται ἤδη ἀπὸ τῆ δεκαετία τοῦ 1830, μέ ἀφορμὴ τῆ γνωστῆ ἀνθελληνικῆ θεωρία τοῦ Fallmerayer. Τὰ ἱστορικά δεδομένα καὶ τίς γλωσσολογικὲς ἀντικρούσεις, πού ἔδειξαν τὸ ἀνυπόστατο τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ, ἀκολούθησαν τὰ λαογραφικά ἐπιχειρήματα, πού ἔκαμαν νά ἀναπτυχθεῖ περισσότερο ἡ σχετικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη. Οἱ λόγιοι ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐρευνοῦν τὰ γλωσσικά καὶ λαογραφικά φαινόμενα μέ ἀποκλειστικὸ σχεδόν σκοπὸ τὴν ἀνεύρεση ὁμοιοτήτων μεταξὺ σύγχρονης ζωῆς καὶ ἀρχαιότητος, μέ ἀποτέλεσμα νά μὴ λείπουν οἱ ἀντιεπισημονικὲς ὑπερβολές.

Ἄπὸ τὸ 1850 ἀκολουθεῖ περίοδος ἡρεμότερης σκέψης καὶ συστηματι-

κότερης ἐργασίας γιά τή γλωσσική καί λαογραφική ἔρευνα. Οἱ ἐπιστήμονες δέν ἐπιζητοῦν πλέον νά ἀρχαιοποιήσουν τά λαογραφικά κείμενα, τούς τρόπους ζωῆς καί τίς δοξασίες, ἀλλά δέχονται τήν παραδοσιακή τους ἐξέλιξη, διαπιστώνοντας ὅτι μέσα σέ αὐτά τά ἐξελιγμένα στοιχεῖα τῆς γλώσσας καί τῆς ἐθιμικῆς ζωῆς διακρίνονται οἱ ἀρχικές πηγές.

Παράλληλα, ἄρχισε νά γίνεται συνειδητό ὅτι πολλά στοιχεῖα τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ ὑποχωροῦν καθημερινά, δίδοντας τή θέση τους σέ νέους τρόπους ζωῆς στίς ποικίλες μορφές καί ἐκφάνσεις της. Πρόβαλε ἔτσι τό καθῆκον γιά συγκέντρωση καί διάσωση τῶν στοιχείων τοῦ ὑλικοῦ, πνευματικοῦ καί κοινωνικοῦ βίου μέ συστηματικές συλλογές λαογραφικῆς ὕλης, ἀπ' ὄλον τόν ἐλληνικόν ἱστορικό χῶρο.

Θά ἤμωνα βέβαια ἐκτός θέματος, ἐάν ἐπέμενα στίς προσπάθειες γιά συγκέντρωση καί διάσωση λαογραφικοῦ ὑλικοῦ. Εἶναι ἄλλωστε γνωστές. Θά ἀναφερθῶ μόνο στή συλλογή «Ζώντων μνημείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ», πού πραγματοποίησε μέ εἰδικούς διαγωνισμούς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει «Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος», ὁ ὁποῖος ἀπεκλήθη «μεγάλη Ἀκαδημία τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ». Μέρος τοῦ ὑλικοῦ πού εἶχε συγκεντρωθεῖ ἀπό διάφορες περιοχές δημοσιεύθηκε, μέ μορφή ἐκθέσεων τῶν διαγωνισμῶν ἀλλά καί ὡς ὑλικό στό περιοδικό τοῦ Συλλόγου, καθῶς καί στό περιοδικό «Ζωγράφειος Ἀγών». Δυστυχῶς, ὁ πολύτιμος ἐκεῖνος ἐθνικός καί ἐπιστημονικός θησαυρός, πού ἀπέκειτο σέ μέγαλον ἀριθμό χειρογράφων, χάθηκε κατά τό μεγαλύτερο μέρος. Διασώθηκαν μόνο 190 χειρόγραφα στό ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπου εἶχαν ἀποσταλεῖ γιά ἀντιγραφή καί ἀξιοποίηση τοῦ ὑλικοῦ στή σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ.

Τό 1888 δημοσιεύτηκε σέ συνέχειες στήν «Ἐβδομάδα» καί ἀνατυπώθηκε σέ ἐπιτομή τό 1897, στόν πρῶτο τόμο τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδος», ἡ σημαντικότερη λαογραφική μελέτη τοῦ Βιζυηνοῦ μέ τόν ἐντυπωσιακό τίτλο «Οἱ Καλόγεροι καί ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἐν Θράκη». Ἡ μελέτη αὐτή ἔκαμε εὐρύτερα γνωστό ἓνα ἀπό τά πιό σημαντικά θέματα τῆς Λαογραφίας μας, μέ βαθιά λατρευτική καί μαγική διάσταση. Πρόκειται γιά ἔθιμο πού ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα νά τελεῖται, μέ μικροδιαφορές στίς κατά τόπους παραλλαγές, τή Δευτέρα τῆς Τυρινῆς, ἀπό ομάδα πού συγκροτεῖ μορφή λατρευτικοῦ θιάσου. Ἐπικεφαλῆς εἶναι ὁ Καλόγερος (=καλός γέρος) ἢ οἱ Καλόγεροι, μέ ζωόμορφη μεταμφίεση. Μεταμφιεσμένα εἶναι καί ἄλλα πρόσωπα τῆς ομάδας. Μέ ὀρισμένο τυπικό καί μέ μουσικά ὄργανα ἐπισκέπτονται τά σπίτια τῶν ὁμοχωρίων, ὅπου παριστάνονται σκηνές μέ ἐμφανῆ

χαρακτήρα εὐετηρίας. Ἀκολουθεῖ μιμητικό ὄργωμα, σπορά καί εἰκονικός θάνατος μέ ἀνάσταση τοῦ Καλόγερου, πράξεις καί αὐτές μέ ἔντονους συμβολισμούς, πού προοιωνίζονται τήν πλούσια παραγωγή.

Ὁ Βιζυηνός ἔδωσε τήν περιγραφή τοῦ ἐθίμου ὅπως γινότανε στόν Ἅγιο Γεώργιο, γειτονικό μέ τή γενέτειρά του χωριό, ἐπειδή ἐκεῖ τό ἔθιμο διατηροῦσε πληρέστερη μορφή. Γράφει: «Ὅπως δῆποτε ἡμεῖς θά περιγράψωμεν τάς τελετάς ταύτας οὐχί ὅπως σώζονται σήμερον παρά τοῖς Καλογέροις τῆς πρωτευούσης, ἀλλ' ὅπως ἢ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ παντός ἀλλοφύλου στοιχείου ἀναπνεύουσα ἐλευθερία τῆς τε καρδίας καί τοῦ πνεύματος διέσωσεν αὐτάς ἐν τοῖς πλησιοχώροις».

Ἡ περιγραφή εἶναι ἀκριβής καί ὀξυδερκής, δίδοντας σφαιρική εἰκόνα τοῦ ἐθίμου μέ τίς ἐπιμέρους φάσεις καί τή σημασία καθεμιᾶς ἀπ' αὐτές. Παραστατικώτατη π.χ. εἶναι ἡ περιγραφή τῶν πρωταγωνιστῶν Καλογέρων:

«Ὑψηλός ὀξυκόρυφος πῖλος ἐκ δορᾶς λύκου ἢ ἀλώπεκος μέ μίαν ἢ δύο οὐράς τῶν ζώων τούτων, κρεμαμένας ἀπό τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τῆς κωνικῆς, νευρίδες ἢ δοραὶ δορκάδων, χαλαρῶς, ὑψηλά περὶ τοὺς ὤμους καί πρὸ τῶν στηθῶν αὐτῶν περιηρημέναι καί δασύτριχες τραγεῖαι... ἀποτελοῦσι τά οὐσιωδέστατα τῆς στολῆς ταύτης, τῆς ὁποίας ὅμως ἀπαραίτητον συμπλήρωμα εἶναι τό προσωπεῖον καί οἱ ἐρίθρομοι κώδωνες. Τό προσωπεῖον ἀποτελεῖται ἐκ δέρματος δορκάδος ἢ τράγου ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον κουρευμένου μέν κατά τό ἄνω πρόσωπον καί τετρημένου κατά τοὺς ὀφθαλμούς καί τό στόμα, ἀκούρευτον ὅμως κ' ἐν εἴδει μακροῦ πώγωνος μέχρι τοῦ μέσου στήθους κατιόντος. Κώδωνας ἐκλέγουσι τοὺς μᾶλλον ἠχηρούς ἀλλ' οὐχί καί ὀξυφώνους, ἐξαρθῶντες αὐτούς τόν μέν ἔμπροσθεν τόν δ' ὀπισθεν διά δερματίνης περὶ τήν ὀσφύν ζώνης, οὕτως ὥστε ἀνά πᾶν σκίρτημα ἢ κίνημα νά θορυβῶσιν ὡς οἷόν τε περισσότερον».

Πρέπει νά σημειωθεῖ στό σημεῖο αὐτό, ὅτι σήμερα ὁ πρωταγωνιστής Καλόγερος διατηρεῖ τή ζωόμορφη μεταμφίεση, τά δέρματα ὅμως ἔχουν ὑποκαταστήσει εὐτελεῖς σάκκοι (τσουβάλια) καί τό προσωπεῖο σχηματίζεται μέ ἓνα κατάλληλα κομμένο νεροκολόκυθο ἢ καί μόνο μέ τό μουτζούρωμα τοῦ προσώπου καί μέ ὑψικόρυφο κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, πάλι ἀπό νεροκολόκυθο.

Συμμετέχοντας διωματικά ὁ Βιζυηνός στό ἔθιμο, δίδει σκηνές φορτισμένες μέ τή δική του συγκίνηση. Γι' αὐτό ἡ περιγραφή του εἶναι ζωντανή καί ἄμεση, ὅπως π.χ. ἡ σκηνή τῆς εἰκονικῆς σπορᾶς καί ἀροτρίασης, πού ἀντιπροσωπεύει πανάρχαια ἱεροπραξία:

«Ἡ τελευταία τοῦ δράματος τούτου τελετή ἔχει τόν ἐπιβλητικόν χαρα-

κτῆρα ἀληθῶς ἱεράς θρησκευτικῆς πράξεως. Οὐδέν σατυρίζεται κατ' αὐτήν, οὐδέν λέγεται... Τό παράδοξον ἐκεῖνο ζεῦγος τῶν καλογέρων μέ τούς πηχυαίους ἐξ ἀλωπεκῆς πίλους, μέ τά Διονυσιακά προσωπεῖα καί τās νευρίδας ἐπί τῶν ὤμων, μέ τās σατυρικός περί τά σκέλη τραγείας καί τούς κώδωνας περί τήν ὄσφυν κάμπτονται πρός τά ἐμπρός, κλίνοντες τόν ἀνχένα, καί σύρουσι τό ἄροτρον, ὠθοῦντες τόν ζυγόν διά τοῦ λασίου αὐτῶν-στήθους. Ἦδη τό ὑννίον σχίζει μετά μυστηριώδους τριγμοῦ καί ἀνλακῶνει τά χλοάζοντα τῆς γῆς στέρα. Ἰερά φρικίασις διατρέχει τά νεῦρα τῶν ἀπό τῆς γῆς καί μόνον ἀπό τῆς γῆς ἀποζώντων ἐκείνων Ἑλλήνων. Τά ὄμματα τῶν γερόντων καί τά ἰδικά μου πληροῦνται δακρύων».

Ὁ Βιζυηνός δέν ἀρκεῖται μόνο στήν περιγραφή. Στό ἔθιμο αὐτό βλέπει τή συνέχιση ἀρχαιοτάτης παράδοσης, ἡ ὁποία ἐπιζει στό χῶρο τῆς Θράκης, χῶρο ἰδανικό γιά νά ἀναπτυχθεῖ ἐκεῖ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου. Ἐπιλέγει χαρακτηριστικά, ἀφοῦ πρῶτα δώσει τή γεωμορφολογία τοῦ χώρου:

«Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἀναδεικνύουσι τήν χώραν ταύτην ὡς τό φυσικόν ἀληθῶς ἐνδιαίτημα τῶν θεοτήτων ἐκείνων, ὅσαι εἰσίν αἱ τās γενεσιουργούς τῆς Φύσεως δυνάμεις ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐκπροσωποῦσαι φαντασίᾳ. Οὔτε ἦτο ἴσως δυνατόν νά μετενεχθῆ, νά ἐμφιλοχωρήσῃ ἡ τῆς Κυβέλης λατρεία εὐκολώτερον ἀλλαχοῦ, εἰμή ἐπί τῶν κλιτύων τῆς καρποβοριθοῦς ταύτης χώρας, ἐχούσης νά προσφέρῃ τά πολλά καί-εὔρεα τῶν ὀρέων αὐτῆς σπήλαια ὡς μυστηριῶδες καί ἀγαπητόν τῇ Μεγάλῃ τῶν θεῶν Μητρί ἐνδιαίτημα. Διά τοῦτο, ὅπως ἄλλαι τινές, αἱ μέν προφανῶς ὀρφικαί, αἱ δέ δυσεξηγήτου καταγωγῆς τελεταί, διεσώθησαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ζωηρότερον ἢ ἀλλαχοῦ, οὕτω καί οἱ Καλόγεροι».

Χαρακτηριστική ἄλλωστε εἶναι καί ἡ φράση, μέ τήν ὁποία τελειώνει τήν ὄλη περιγραφή τοῦ ἐθίμου: «Τιοῦτος ὁ ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῆς Θράκης ἐπιχωριάζων Καλόγερος, ἤθελον νά εἶπω λατρευόμενος Διόνυσος...».

Ἄναφορά στήν ἀρχαιοελληνική παράδοση, μέ ἐπιβίωση στοιχείων στή σύγχρονη ἐποχή, κάνει καί ἄλλες φορές, γιά παράδειγμα στό διήγημά του «Ἡ Πρωτομαγιά». Γράφει:

«Τόσον ἡ Πρωτομαγιά ὅσον καί ἄλλα τινά ἐαρινά μας ἔθιμα, ὅπως εἶνε τό βάψιμον τῶν ὤων τοῦ Πάσχα, ἡ ἐν ἄσμασιν ὑπό τῶν παίδων ἄφιξις τῆς χελιδόνος, τοῦ πελαργοῦ, τοῦ κούκκου κλπ. εἶνε ἀναμφιβόλως παλαιότατα λείψανα φυσιολατρείας τῶν πρώτων ἀνθρώπων, οἵτινες, ἀπροστάτευτοι ἀκόμη κατά τῆς δυσκρασίας τοῦ χειμῶνος καί μόνον ἀπό τῶν προϊόντων τῆς γῆς ἀποζώντες, ἀλλά καί διά ψυχολογικούς λόγους συμπαθοῦντες τοῖς φαινομένοις τῆς ἐξω φύσεως, ἠθύμουν μέν καί ἐθλίβοντο ἐπί τῇ ἐμφανίσει

τοῦ χειμῶνος, ἔχαιρον δέ καί ἠγάλλοντο ἐπί τῇ ἐπανόδῳ τοῦ ἔαρος μετ' εὐφροσύνης ὑποδεχόμενοι τούς πρώτους αὐτοῦ ἀγγέλους, τάς χελιδόνας καί τά ἄνθη.

Ὅταν ἡ εἰδωλολατρεία, προσωποποιήσασα τάς ιδιότητες τῆς Φύσεως ἐπροσκύνησεν αὐτάς, ὡς θεούς συγκεκριμένους, τότε τάς ἀρχικάς ἐκείνας περί τό ἔαρ ἐορτάς διενεμήθησαν μεταξύ τῶν ἡ Ἴσις, ὁ Διόνυσος, ἡ Δήμητρα, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Χλωρίς (*Flora*) καί εἴ τις ἄλλος θεός ἐνομίσθη ἔφορος τῆς φυσικῆς παραγωγῆς, ἡ αἴτιος τῆς τῶν φυτῶν βλαστήσεως».

Ἡ περιγραφή τῶν Καλογέρων καί οἱ συσχετισμοί τοῦ Βιζυηνοῦ μέ τήν ἀρχαιότητα κίνησαν τήν προσοχή καί τό ἐνδιαφέρον τῶν ξένων. Ἔτσι, τό 1906 ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος καί ἑλληνιστής Robert Dawkins ἔκαμε, σταλμένος ἀπό τήν Ἀνθρωπολογική Ἐταιρεία τοῦ Λονδίνου, σχετική αὐτοψία στά χωριά τῆς Βιζύης. Ἡ αὐτοψία ὄχι μόνον ἔπεισε γιά τήν ἀκρίβεια τῆς περιγραφῆς τοῦ Βιζυηνοῦ, ἀλλά καί ὁδήγησε σέ πιό τολμηροῦς συσχετισμούς μέ τήν ἀρχαιότητα. Ἕλληνες καί ξένοι χαρακτήρισαν ἀπό τότε τό ἔθιμο ἐπιβίωμα τῆς ἀρχαίας διονυσιακῆς λατρείας στή Θράκη.

Τή σημασία τοῦ συγκεκριμένου ἐθίμου, πού μᾶς γνώρισε ὁ Βιζυηνός μέ τόσες λεπτομέρειες σέ μιᾶ ὀπωσδήποτε πρωτογενῆ μορφή του, τονίζει ἀργότερα ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ὁ ἰδρυτής τῆς λαογραφίας ὡς ἐπιστήμης στήν Ἑλλάδα, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι οἱ Καλόγεροι τῆς Θράκης μᾶς διδάσκουν «τίς ὁ σκοπός καί ἡ ἔννοια διονυσιακῶν τινῶν ἐορτῶν πρό τῆς εἰσαγωγῆς καί τῆς τελειώσεως τῶν δραματικῶν ἀγῶνων ἐν Ἀθήναις», ὁ δέ Martin Nilsson, ὁ ἐπιφανής Σουηδός θεησκευολόγος, πιστεύει ὅτι «τό ἀγροτικό δρώμενο χωριῶν τῆς Βιζύης μᾶς δίδει εἰκόνα τῶν ἀρχαίων διονυσιακῶν τελετῶν περισσότερο σαφῆ ἀπό τά γραπτά καί ἀπό τά μνημειακά δοκουμενὰ πού μᾶς διασώθηκαν».

Πρέπει ιδιαίτερα νά τονισθεῖ ὅτι οἱ Καλόγεροι, ὡς ἐθμική ἐκδήλωση, ἐνισχύουν τίς ποικίλες μαρτυρίες - ἀρχαιολογικές, ἱστορικές καί φιλολογικές - ὅτι ὁ χῶρος τῆς Θράκης στάθηκε ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων κοιτίδα ἐκδηλώσεων, τίς ὁποῖες σήμερα ἡ Ἐπιστήμη προσδιορίζει μέ τόν ὄρο «δρώμενα». Ἀποτελεῖ ἔτσι δικαίωση γιά τή Θράκη ὅτι τό Κέντρο Λαϊκῶν Δρωμένων, πού πρόσφατα ἰδρύθηκε στό πλαίσιο τοῦ Ἐθνικοῦ Πολιτιστικοῦ Δικτύου Πόλεων, ἔχει ἔδρα τήν Κομοτηνή. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά προσθέσω, μέ τήν ιδιότητα τοῦ μέλους τῆς Ἐπιστημονικῆς καί Καλλιτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅτι τό Κέντρο βρίσκεται ἤδη σέ πλήρη δράση γιά πραγμάτωση τῶν στόχων του, οἱ ὁποῖοι, πέραν τοῦ καθαρώς ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρα τους, ἀποβλέπουν καί σέ ἐνεργό συμμετοχή στό τοπικό πολιτιστικό καί κοινωνικό

γίγνεσθαι, μέ τίς ὅποιες ἰδιομορφίες του. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Πρώτου Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, πού πραγματοποιοῖησε τό Κέντρο στήν Κομοτηνή τόν περασμένο Ὀκτώβριο, ἀποτελεῖ ἄριστον οἰωνό γιά τήν εὐόδωση τῶν προσπαθειῶν του.

Οἱ Καλόγεροι δέν εἶναι τό μόνο ἔθιμο, γιά τό ὅποιο μᾶς δίδει πολύτιμα στοιχεῖα ὁ Βιζυηνός. Οἱ ἀναφορές του σέ ἐκφράσεις καί ἐκφάνσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι συχνές, ἄμεσα καί ἔμμεσα. Ἰδιαίτερα ὅμως, ὅσον ἀφορᾷ τή λαϊκή λατρεία, οἱ περιγραφές του εἶναι ἐξαιρετικά παραστατικές.

Στό διήγημά του «Ποῖος ἦτον ὁ φονεύς τοῦ ἀδελφοῦ μου», μιλάει γιά τή συνήθεια τῶν παιδιῶν νά «σουρδίζουν», νά χτυποῦν δηλαδή μέ χλωρᾶ κλαδιά τήν πλάτη τῶν περαστικῶν τήν παραμονή τῶν Θεοφανείων. Ὅπως ἐρμηνεύει ἡ Λαογραφία, τά χτυπήματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἀποβλέπουν στό νά μεταδώσουν τή δύναμη πού κρύβεται στούς κλάδους ἑνός δένδρου ἢ σ' ἓνα φυτό σέ ὅποιον δέχεται τά χτυπήματα, ὅπως δείχνουν καί οἱ στίχοι, τούς ὁποίους διέσωσε ὁ Βιζυηνός:

«Σουρδα, σουρδα,
γερό κορμί,
γερό σταυρί,
ὄλο γειά καί δύναμη,
καί τοῦ χρόνου γεροί».

Στό ἴδιο διήγημα περιγράφει καί μαντική ἀπό σουρδιά, τήν παραμονή ἐπίσης τῶν Θεοφανείων:

«Ὁ Μιχαῆλος 'ποῦ μέ ἤξευρεν, ἐπῆγεν ἀπό 'νωρίς εἰς τό βουνό καί ἔφερε μιά σουρδιά: Ἐνα μεγάλο κλωνί γεμάτο σφιχτά καί πράσινα μάτια. —Μ' αὐτά τά σουρδα, μανά, θά 'διοῦμεν ἀπόψε τήν τύχη μας. Σάν ἦρθεν ὁ Χρηστάκης στό σπίτι, ἐκαθήσαμε στό παραγώνι κ' ἐχωρίσαμε τήν φωτιά σέ δύο μεριαίς, καί ἄρχησεν ὁ Μιχαῆλος νά βάζη τά σουρδα στήν μέση 'πά' στήν καυτερή τήν πλάκα, γιά νά 'διοῦμε τήν τύχη μας. Πρῶτα πρῶτα σ' ὠνομάτισεν ἐσένα, κ' ἔκοψε σουρβο καί τό ἔβαλε. Καί μόλις τῶβαλεν, ἐβρόντηξε καί 'πήδηξε κ' ἐβγῆκεν ἀπ' τήν 'στιά. Ἐχε τήν εὐχή μου, Μιχαῆλο! τοῦ εἶπα. Ἀπόψε εὐφρανες τήν καρδιά μου. Ἐσάν εἶν' ὁ Γιωργῆς μας γερός, εἴμασθ' ὄλοι καλά! Ὑστερα μ' ὠνομάτισεν ἐμένα. Ἐ! κ' ἐγώ, πέξ, καλά 'πῆγα. Ὑστερα ὠνομάτισε τόν Χρηστάκη — καί ' διές ἐσύ! Τό μάτι τῆς σουρδιάς ἔμεινε 'πά' στήν πλάκα 'πού τῶβαλε, σιγανό καί ἀκίνητο, ὥστε 'ποῦ ἐμαύρισε κ' ἐκάπνισε κ' ἔγειρεν ὀλίγο καί ἐκάηκε! — Χριστός καί Παναγιά, παιδάκι μου! τοῦ εἶπα. Δέν ἔβαλες καλό σουρβο! Κ' ἐπῆρα τήν

σουρδιάν ἀπό τό χέρι του κ' ἐδιάλεξα τό πιό καλό τό μάτι καί ἀνοιξα καινούριο τόπο στήν φωτιά καί τό ἔβαλα... Ἐκάπνισεν ὀλίγο, ἐμαύρισεν, ἐτανίσθη κ' ἔμεινε στόν τόπο! Τότ' ἐγέλασεν ὁ Χρηστάκης δυνατά κ' ἐπῆρεν ἕνα δαυλί καί ἀνεκάτωσε τά κάρβουνα καί εἶπε:

– Ἐγώ, μητέρα, εἶμαι βασταγερός ἄνθρωπος, τό ξέρεις. Ἔτσι εὐκόλα εὐκόλα δέν πηδῶ νά φύγω μέσ' ἀπό λίγη ζέστη ἴσάν καί λόγου σας. Ἄν θέλῃς νά ἰδῆς τήν τύχη μου, φέρ' ἐδῶ!

Καί ἔπῃρε τό κλωνί ἀπό τό χέρι μου καί τό ἔβαλε μέσ' στήν φωτιά. Κ' ἐπυρώθησαν τά σουρβα καί ἤρχησαν νά βροντοῦν καί νά πηδοῦνε...

Τώρα, λέγε μου ἐσύ ὅ,τι θέλεις. Σουρβα εἶναι, σουρβα, τό ξέρω. Καί τήν τύχη τήν βλέπουν γιά τήν συνήθεια, ὄχι γιά τήν ἀλήθεια, κ' αὐτό σωστό. Μά ὅταν ἔθυμηθῶ τοὺς κούφιους ἐκείνους κρότους καί ταῖς μακρουναῖς τουφεκιάς, ἔπου ὕστερ' ἀπό λίγαις ἡμέραις ἄρχησαν ν' ἀκούγονται τριγύρω στά χωριά, μου ξεσηκόνετ' ἡ καρδιά μου, καί δέν μπορῶ νά ἡσυχάσω. Τό πρῶγμα ἦταν καθαρό καί ἔξαστερο, μά μεῖς δέν τό ἔψηψήσαμε, μόνο τό ἔπῃραμ' ἐλαφροῦ κ' ἐγελάσαμεν».

Στό διήγημά του «Τό ἀμάρτημα τῆς μητρός μου», παραθέτει τίς τοπικές δοξασίες καί δεισιδαιμονίες γιά τίς ἀρρώστιες:

«Πᾶσα νόσος, ἄγνωστος εἰς τόν λαόν, διά νά θεωρηθῆ ὡς φυσικόν πάθος, πρέπει, ἢ νά ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς στοιχειώδεις ἰατρικάς τοῦ τόπου γνώσεις, ἢ νά ἐπιφέρῃ ἐντός ὀλίγου τόν θάνατον. Εἰθὺς ὡς παραταθῆ καί χρονίσῃ, ἀποδίδεται εἰς ὑπερφυσικάς αἰτίας, καί χαρακτηρίζεται ὡς ἐξωπικόν».

Στή συνέχεια προχωρεῖ σέ περιγραφή τῶν μέσων, στά ὁποῖα κατέφυγε ἡ μητέρα του γιά τή σωτηρία τῆς ἀδελφῆς του:

«Πλησίον εἰς τόν σταυρόν, ἐπί τοῦ στήθους τῆς Ἀννιῶς, ἐκρέμασεν ἕν χαμαγλί, μέ μυστηριώδεις ἀραβικάς λέξεις.

Τά ἀγιάσματα διεδέχθησαν αἱ γοητεῖαι, καί μετά τά εὐχολόγια τῶν ἱερέων ἦλθον τά σαλαβάτια τῶν μαγισσῶν(...).

Τήν μητέρα μας δέν τήν ἐβλέπομεν ἐνίστε ὀλοκλήρους ἡμέρας.

Πότε ἐπῆγαινε νά δέσῃ μίαν λωρίδα ἀπό τό φόρεμα τῆς Ἀννιῶς ἐπί θαυματουργοῦ τινος τόπου, μέ τήν ἐλπίδα, ὅτι θά δεθῆ καί τό κακόν μακράν τῆς πασχούσης, πότε μετέβαινε εἰς τὰς πλησιοχώρους ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων κατά τύχην ἐτελεῖτο ἡ μνήμη, κομίζουσα λαμπάδα κιτρίνου κηροῦ, χυμένην ἰδίως αὐτῆς χερσί, καί ἴσην ἀκριβῶς πρός τῆς ἀσθενοῦς τό ἀνάστημα. Πλήν ὅλα, ὅλα ταῦτα ἀπέβαινον ἀνωφελῆ. Ἡ ἀσθένεια τῆς πτωχῆς μας ἀδελφῆς ἦτον ἀνίατος.

Όταν εξαντλήθηκαν πλέον όλα τὰ μέσα, καί ὅλα τὰ ἰατρικά ἐδοκιμάσθησαν, τότε προσήλθομεν εἰς τό ἔσχατον καταφύγιον εἰς παρομοίας περιστάσεις.

Ἡ μήτηρ μου ἐσήκωσε τό μαραμένον κοράσιον εἰς τήν ἀγκάλην της καί τό ἔφερεν εἰς τήν ἐκκλησίαν. Ἐγώ καί ὁ μεγαλύτερός μου ἀδελφός ἐφορτώθημεν τὰ στρώματα καί ἠκολουθήσαμεν κατόπιν. Καί ἐκεῖ, ἐπί τῶν καθύγραων καί ψυχρῶν πλακῶν, πρό τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας, ἐστρώσαμεν καί ἐπλαγιάσαμεν τό γλυκύτερον ἀντικείμενον τῶν μεριμνῶν μας, τήν μίαν καί μόνην μας ἀδελφήν!

Ὅλος ὁ κόσμος τό ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ἐξωτικόν. Ἡ μήτηρ μου δέν ἀμφέβαλλε πλέον περί τούτου, καί αὐτή ἡ πάσχουσα ἤρχισε νά τό ἐννοῇ.

Ἐπρεπε λοιπόν νά μείνη σαράντα ἡμερονύκτια ἐντός τῆς ἐκκλησίας, πρό τοῦ ἀγίου βήματος, ἐνώπιον τῆς Μητρὸς τοῦ Σωτῆρος, ἐμπειπιστευμένη εἰς μόνον τό ἔλεος καί τούς οἰκτιρμούς αὐτῶν, ἵνα σωθῆ ἀπό τό σατανικόν πάθος, τό ὁποῖον ἐμφωλεῦσαν ἤλεθε τόσον ἀμειλίκτως τό τρυφερόν τῆς ζωῆς αὐτῆς δένδρον.

Σαράντα ἡμερονύκτια. Διότι μέχρι τοσούτου εἴμπορεῖ νά ἀντισταθῆ ἡ τρομερά ἰσχυρογνωμοσύνη τῶν δαιμονίων εἰς τόν ἀόρατον πόλεμον μεταξύ αὐτῶν καί τῆς θείας χάριτος.

Μετά τήν διορίαν ταύτην τό κακόν ἠτιᾶται καί ὑποχωρεῖ κατησχυμένον. Καί δέν λείπουν διηγήσεις, καθ' ἃς οἱ πάσχοντες αἰσθάνονται ἐν τῷ ὀργανισμῷ των τούς τρομερούς σφαδασμούς τῆς τελευταίας μάχης, καί βλέπουν τόν ἐχθρόν αὐτῶν φεύγοντα ἐν παραδόξῳ σχήματι, πρό πάντων, καθ' ἣν στιγμήν διαβαίνουν τὰ Ἅγια, ἢ ἐκφωνεῖται τό «Μετά φόβου»⁷³.

* * *

Νομίζω ὅτι δέν πρέπει νά σᾶς κουράσω ἄλλο. Ἐλπίζω νά πρόβαλε καθαρά καί μιά ἄλλη διάσταση στό ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ, ἡ λαογραφική. Δίκαια μπορεῖ νά λεχθεῖ ὅτι ὁ Βιζυηνός ἦταν ἕνας λαογράφος καί μάλιστα πρόδρομος, πού πολύ ἐνωρίς διεῖδε τήν ἀξία τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς γενέτειρας καί φρόντισε γιά τή διάσωσή του μέσα στά ποιήματα καί στά διηγήματά του. Ὁ χρόνος, ἀμειλίκτος ἀλλά ἀμερόληπτος κριτής πάντων, τόν δικαίωσε. Εὐστοχα ὑπῆρξαν τὰ λόγια, μέ τὰ ὁποῖα ἀποχαιρέτησε τόν Βιζυηνό ἕνα ἄλλο ἐξέχον τέκνο τῆς Θράκης, ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης:

«... Ὁ Βιζυηνός ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν καλλιτεχνῶν, οἵτινες λαξεύουσι κατά μικρόν ἐντός βράχου τόν ναόν ἐν ᾧ μέλλει νά στηθῆ ὁ ἀνδριάς των· δέν χαράττουσιν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὰ ὄρια τῆς τέχνης των· δέν εἶνε αἰχμάλω-

τοι ἐντός τῶν πρώτων ἀποπειρῶν των. Ἰδίως ὡς μυθιστοριογράφος θ' ἀνεδεικνύετο ὑπέροχος ὁ Βιζυηνός· ὡς ἠθογράφος, ὡς ζωγράφος τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου ἦτο ἤδη ρηξικέλευθος καὶ σχεδόν τελειωτής· θά ἐγίνετο δὲ ἔξοχος· ἐγίνωσκεν ὅλας τὰς ἀτραπούς τῆς ψυχῆς...».

Γνώστης πραγματικά τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ μάλιστα τῆς ψυχῆς τῶν συμπατριωτῶν του, ὁ Βιζυηνός ἔδωσε μιά νέα διάσταση στή λογοτεχνία μας, ὅπου ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς γενέτειράς του εἶναι συχνά ἄμεσα ἢ ἔμμεσα παρῶν, τονίζοντας καὶ αὐτός, ἰδιαίτερα σήμερα, τὴ διαχρονικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Θράκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀθανασόπουλος Εὐάγγ., *Γεωργίου Μ. Βιζυηνοῦ, Τὰ διηγήματα*, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια —, Ἀθήνα 1991, ἔκδοση Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη.
- Αἰκατερινίδης Γεώργ., «Καλόγερος». *Ἐνα εἰετηρικό ἔθιμο τῆς Θράκης*. Σερραϊκά Χρονικά 8 (1979), σελ. 195-209.
- Ἀνδρεάδης Χρ., *Ὁ Γεώργιος Βιζυηνός ὡς πρόδρομος λαογράφος*. Ἀρχεῖον Θράκης 38 (1975), σελ. 101-112.
- Βαγιακάκος Δικ., *Τὸ γλωσσικόν ὑλικόν ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης εἰς τὸ Κέντρον Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τὰ σχετικὰ προβλήματα*. Πρακτικά Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 97-161.
- Βιζυηνός Γεώργ., *Οἱ Καλόγεροι καὶ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἐν Θράκη*. Θρακικὴ Ἐπετηρίς 1897, σελ. 102-127.
- Κουσιτίδης Ἀριστ., *Γεώργιος Βιζυηνός*. Θρακικὴ Ἐπετηρίς 1897, σελ. 319-320.
- Παπαθανάση-Μουσιοπούλου-Καλλιόπη, *Λαογραφικὲς μαρτυρίες τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ*. Ἀθήνα 1982.
- Παπαχριστοδούλου Πολύδ., *Θράκες λαογράφοι τοῦ ΙΘ αἰῶνα καὶ τῶν τελευταίων χρόνων*. Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 15 (1848-49), σελ. 177-192.

Σημείωση: Τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, τὰ ὅποια παρατίθενται στὸ κείμενο, εἶναι μεταφορὰ ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ἔκδοση τοῦ Ἰδρύματος Οὐράνη.

Ὁ ὁμιλητὴς στό βῆμα τῆς Θρακικῆς Ἑστίας.

Ἡ Θρακική Ἑστία Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε τό 1950 ἀπό ἐπίλεκτα μέλη τῆς κοινωνίας τῆς συμπρωτεύουσας, μέ κοινό τόπο καταγωγῆς τήν Ἀνατολική Θράκη.

Σκοπός της εἶναι, σύμφωνα μέ τό οἰκεῖο καταστατικό, ἡ ἀλληλογνωριμία τῶν μελῶν της, ἡ διατήρηση στενῶν πατριωτικῶν δεσμῶν, ἡ συνέχιση τοῦ Θρακιώτικου Πολιτισμοῦ καί τῆς Θρακικῆς Ἰδέας, ἡ τόνωση τῆς ἀγάπης γιά τίς ἀλησμόνητες Πατρίδες, ἡ διαφύλαξη καί ἀξιοποίηση τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τῆς Θράκης.

Ἄπό τίς σπουδαιότερες δραστηριότητες τῆς Ἑστίας εἶναι ἡ λειτουργία βιβλιοθήκης, πού διαθέτει σπάνιες θρακικές ἐκδόσεις, ἡ ἴδρυση καί ἡ λειτουργία χορευτικῶν τμημάτων, ἀγορά παραδοσιακῶν ἐνδυμασιῶν, ἐκδοση ἐντύπων θρακολογικοῦ περιεχομένου, καθιέρωση ἑορτασμοῦ «Ἐλευθερίων Θράκης». Γενικά, παρουσιάζει ἀπό τήν ἴδρυσή της μέχρι σήμερα ἔντονη πνευματική, κοινωνική καί πολιτιστική δραστηριότητα.

Ἡ Ἑστία στεγάζεται σέ ἰδιόκτητο κτήριο (πλατεία Ναυαρίνου 18) καί προσφέρει συστέγαση σέ ἄλλους 15 Θρακικούς τοπικούς Συλλόγους.